

Journal of Life Economics

Cilt / Volume 7, Sayı / Issue 1, 2020, pp. 1-16

E - ISSN: 2148-4139

URL: <https://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon>

DOI: <https://doi.org/10.15637/jlecon.7.001>

Araştırma Makalesi/Research Article

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER, STRATEJİLERİ VE KÜRESELLEŞMEDEKİ ROLLERİ

MULTI-NATIONAL COMPANIES, STRATEGIES AND ROLES IN GLOBALIZATION

İbrahim Bora ORAN *

* Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi,
TÜRKİYE, e-mail: ibrahimoran@esenyurt.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0274-0921>

Geliş Tarihi: 19 Kasım 2019; Kabul Tarihi: 6 Ocak 2020
Received: 19 November 2019; Accepted: 6 January 2020

ÖZET

Dünyada küreselleşme sürecinde bir taraftan küreselleşme sistemi sayesinde günümüze kadar görülmemiş kadar başarılı bir performans elde edilecek olan yeni bir dünya düzeni kurulmaya çalışıldığı veya dünyadaki bütün ülkelerin aynı yararlı sonuçlara ulaşacağı iddia edilmektedir. Diğer taraftan küreselleşme sistemi içinde sadece çok uluslu denilen devasa büyüklükteki şirketler ile bu şirketlerin ait oldukları çok gelişmiş ülkelerin ticari olanaklarına yönelik düzenlemelerle ilgili eleştirilerden bahsedilmektedir. Sonuç olarak yaşanmaya başlanan etkiler ortaya çıktıkça gerçek amacın bütün dünyada birleşme ve bütünleşme sağlanmış olduğu açıkça anlaşılmaktadır çünkü ancak çeyrek asır sonra aslında bu sürecin fazla yarar sağlayanları olarak gelişmekte olan ülkeler tarafından bazı açılardan çok önemli yararlar elde edileceği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında küreselleşme sisteminde aslında çok uluslu şirketler tarafından sağlanan olumlu sonuçlar üzerinde küreselleşmenin etkileri ile bu etkiler arasında hangileri üzerinde ülke yönetimlerinden doğan sonuçlar elde edildiği araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çok Uluslu Şirketler, Küreselleşme, Aktör, Politika,

Jel Kodları: F6

ABSTRACT

On the one hand, it is claimed that a new world order from which unprecedented successful performance will be obtained thanks to the globalization system is established or all countries in the world will obtain useful results from the globalization process in the world. On the other hand, it is mentioned about critics regarding arrangements intended for only huge companies called as multinational within globalization system and commercial opportunities of very developed countries which these companies belong to are made. As long as effects started to be experienced as a result, it is clearly understood that the real goal is to provide integration and consolidation all over the world because it is seen that very important developments will be obtained by developing countries which are the ones most benefiting from this process in some ways after quarter century. In this study, effects of globalization on positive results provided by multinational companies in this globalization system and different results arising from country managements are obtained on which ones among these effects are searched.

Keywords: Multinational Companies, Globalization, Actor, Politics

Jel Codes: F6

1. GİRİŞ

Küreselleşme sistemi ile başlayan uluslararası ticaret ortamında hem faaliyetleri hem de elde edilen gelirlerinin büyük bir hızla artması nedeniyle tüm dikkatleri çeken bu büyük şirketler tarafından sistemle sağlanan ticari olanakların oldukça başarılı kullanıldığı iddia edilmektedir. Küreselleşme sürecinde bu şirketler tarafından gerçekleştirilen ticaret ile ilgili olarak birbirinden çok farklı yaklaşımlar bulunduğu görülmektedir.

Küreselleşme taraftarı olanların bu şirketlerin dışı açılma konusundaki rolleri gibi yararları olduğu hakkında yorumlarla veya küreselleşme karşıtları tarafından ise yatırım yapılan az gelişmiş ülkelerle şirket çıkarlarına yönelik tek yanlı ticari anlaşmalar yapıldığına dair çarpıcı eleştirilerle karşılaşmaktadır. Bir taraftan gelişmiş ülkelerin ekonomistleri tarafından bu şirketlerin kökeninin aslında çok eski yıllara dayandığı, yüzyıllar öncesinden beri varlıklarını gösterdikleri ve her zaman çok büyük miktarda gelir elde etmekte oldukları iddia edilmektedir. Diğer taraftan az gelişmiş ülkelerin ekonomistleri tarafından ise bu şirketlerin gelir düzeylerinde görülen artışlar ile toplam varlıklarının küreselleşme sürecinde dünyadaki bazı ülkelerin milli gelir düzeylerinden daha fazla olmasına karşılık dünyanın en yoksul bölgelerinin insani gelişme düzeylerinde küreselleşme sayesinde beklenen olumlu gelişmelerin sağlanamadığından söz edilmektedir.

Uluslararası şirketler hakkındaki farklı yaklaşımlar olarak örneğin küreselleşme fonksiyonlarından ziyade küresel çapta ticaret yapabilmek gücüne sahip olmaları nedeniyle en kısa sürede uyum sağlayarak çok başarılı bir performans gösterdikleri açıklanmaktadır. Buna karşılık günde 1 \$ gelir elde eden en yoksul insan gruplarının bulunduğu az gelişmiş toplumların küreselleşmeye katılımının ancak ucuz işçilik ile mümkün olabileceği nedeniyle yararlanma sağlayamadıkları eleştirilmektedir. Aynı konuda bir taraftan bu şirketler tarafından gerçekleştirilen ticari faaliyetler ile özellikle gelişmekte olan ülkelere ve az gelişmiş ülkelere yaratılan yeni üretim ve iş olanaklarının artmasından söz edilmektedir. Diğer taraftan aslında diğer ülkeler ile şirketler arasında yapılan uluslararası ticaret anlaşmaları ile ulusların aslında kendilerine ait olması gereken özgün kaynaklarının diğer ülkelere ait şirketler tarafından kullanılmasına yol açıldığı eleştirilmektedir. Sonuç olarak ait olduğu ülkedeki yüksek vergiler ve maaşlar gibi maliyeti yükselten uygulamaların gelir azaltıcı etkilerinden kurtulan şirketlerin gidilen ülkelere artan istihdama karşılık çok daha düşük ücret ve daha az vergi ödenmesi

sayesinde oldukça azaltılan maliyetler nedeniyle kendi ülke çıkarlarının korunduğuna yönelik tartışmalar artmaktadır. Bu nedenle dünya ekonomisinde rolü olan çok uluslu şirketlerden hangi konularda yarar sağlanabileceğine dair araştırmalar yapılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin ilerleyen yıllarında çok uluslu veya ulus üstü şirketler gibi kavramlarla anılan uluslararası ticaret şirketleri bu çalışma kapsamında; süreçteki gelişimleri, ekonomik stratejileri ve dışa açılmadaki rollerini açısından incelenmektedir. Önce şirketlerin genel özellikleri ve küreselleşmeden önceki veya sonraki yıllarda uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle gelişen değişimleri hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra küreselleşme sistemi ile uyum konusunda gösterdikleri başarılı performansın nedenleri araştırılmaktadır. Son olarak dünya ekonomisi üzerindeki etkileri analiz edilerek başarılı oluşlarının arkasında bulunan ekonomik stratejilerin rolü incelenmektedir.

2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERE GENEL BAKIŞ

2.1. Çok Uluslu Şirketlerin Tanımı

Yerel işletmeler sadece kendi ülke sınırları içinde faaliyet gösteren şirketlerdir ve uluslararası işletmeler ise merkezleri ait oldukları ülkede bulunan ancak diğer birçok ülkelerle ticaret yapan şirketlerdir. Çokuluslu şirketler birden fazla ülkede faaliyette bulunmaktadır ancak küresel şirketlerin dünyadaki bütün bölgelerde faaliyetleri bulunmaktadır Genel olarak en az iki yabancı ülkede düzenli ve devamlı faaliyetleri olan ve ülkelerde satışlarının önemli bir kısmını gerçekleştiren işletmeler çok uluslu şirket olarak tanımlanmaktadır. Bu şirketler hakkında yapılan tanımların farklılığından doğan kavram kargaşası, şirketlerin özellikleri ve yapıları bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan karşılaşılan farklı tanımlar, şirketlerin ekonomik gücüne, ticaret yaptıkları ülke sayısına, faaliyetlerine ve yönetim stratejilerine göre olmak üzere sınıflandırılmaktadır.

Çok uluslu şirketlerin ekonomik gücü, sermayesi ve gelirinine göre yapılan tanımlarında, şirketin üretim miktarı ve diğer ülkelerdeki varlıklarının büyüklüğü ile faaliyet gösterdiği bölgelerin yaygınlığı gibi faktörler değerlendirilmektedir. Örneğin; “Yabancı ülkelerde yaptığı üretim miktarı, elde ettiği kar ve istihdam ettiği personel sayısı toplam kapasitesinin büyük kısmını oluşturan şirketler çok uluslu şirket olarak kabul edilmektedir” (Tümer. 1998, 34) veya “ÇUŞ’ lar toplam varlıklarının en az beşte biri yurtdışında olan şirketlerdir” (McDonald. 1962, 17). Ya da “ÇUŞ’ lar ürünlerinin satışı ve elde ettikleri karın % 35’i diğer ülkeler ile ticaretinden elde edilen şirketlerdir” (Phatak. 1974, 21) veya “ÇUŞ’ lar farklı ülkelere ait şirketlerin ortak bir yönetim altında birleştiği şirketlerdir” (Vernon. 1968, 114) gibi farklı tanımlamaları bulunmaktadır.

Faaliyet gösterdiği ülke sayısı esas alınarak yapılan çok uluslu şirket tanımları şirketlerin niteliklerine göre değişmektedir. Örneğin; “ÇUŞ’ ler merkezi ait olduğu ülkede bulunan ancak ticari faaliyetlerini diğer ülkelerdeki şubeleri veya şirketleri ile birlikte yürüten şirketlerdir” (Daniels. 1998, 9). Kutal’a göre; “ÇUŞ’ lar çok sayıda ülkede devamlı olarak faaliyet gösterirler ve buradaki şubeleri veya şirketleri arasında birleşme ve bütünleşme ile birlikte yürütmeyi sağlarlar” (Kutal. 1996, 6-17). Ayrıca, “ÇUŞ’ lar uluslararası ticaret faktörlerinin transferini yapan işletmelerdir” ve “Çok uluslu şirketler ticaret amacıyla gidilen ülkelerde, o ülkenin kanun ve kurallarına göre faaliyet gösteren şirketlerdir” (Lilienthal. 1985, 119) veya “Kendi ülke sınırları dışında faaliyet gösteren şirketler çokuluslu denilmektedir” (Kutal. a.g.e., 18) gibi tanımlamalar yapılmaktadır.

Faaliyetlerinin bütünlüğüne ve diğer ülkelerdeki şubeleri arasında sağladıkları uyuma göre yapılan tanımlara örnek olarak; “Kendi ülkesi dışında bir veya birkaç ülkede yatırım yaparak mal ve hizmet üreten ancak üretim faaliyeti ile ilgili kararları kendi ülkesinde bulunan şirket merkezinde belirlenen şirketler” (Tümer. 1998, 34) ve “Küresel çapta ticari faaliyetlerini

kuvvetli bir şekilde merkezden yöneten işletmeler” (Alpar. 1980, 26) veya “Kendi ülke sınırları içinde ve uluslararası ticari faaliyetlerini kapsayan global bir stratejiye sahip olan şirketlerdir” (Daniels. a.g.e.9) gibi tanımlar bulunmaktadır.

Ayrıca işletme yönetiminin yaklaşımlarına göre yapılan çok uluslu şirketler “Birden fazla ülkede ve aynı yönetim altında ancak mülkiyeti ve yöneticileri farklı uluslardan olan işletmeler” (Tümer. a.g.e. 24) olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, “Çok uluslu şirketler eğer faaliyetlerle ilgili kararlarını yavru şirketlere uyguluyorsa tek merkezli olan, eğer yavru şirketlere bazı konularda karar verme yetkisi verilmişse çok merkezli olan, eğer şirketi yönetenler ve hissedarları farklı ülke mensuplarından olabiliyorsa bu işletmeler dünya merkezli çokuluslu şirketlerdir” (Alpar. a.g.e. 27) olarak tanımlanmaktadır.

Çokuluslu şirketlerin tanımlanmasında görülen bu farklı yaklaşımlara göre bahsedilen tüm unsurları esas alan bir tanım yapılması gerekirse; merkezi belirli bir ülkede olan, etkinliğini birden fazla ülkede gösteren, bünyesinde bağlı şubeler ve işletmeler bulunan ancak genel merkez tarafından yönetilen ve bazılarında yabancı hisse iştiraki bulunan büyük şirketler çok uluslu şirketler olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi

Çok uluslu şirketlerin tarihsel gelişimi konusunda da farklı görüşler açıklanmaktadır ve tanımlanmaları konusunda olduğu gibi fikir birliği sağlanamadığı görülmektedir. Bir taraftan çok uluslu şirketlerin sadece küreselleşme sisteminin başlangıcından itibaren görülen değişimleri değerlendirilmekte ve sistemden dolayı sağladıkları yararlar sonucunda artan gelirlerinden söz edilmektedir. Diğer taraftan çok uluslu şirketlerin varlığının aslında çok eski yıllara dayandığı ve sadece ithalat aracılığıyla diğer ülkelerle ticaret bağlantıları bulunduğu ancak dünyadaki bütün ülkelerin bu şirketlerin ürünlerini kullanmakta aynı olanaklara sahip olmadığı eleştirilmektedir. Bu konuda aslında başka ülkelerdeki doğal kaynakların ve tarım ürünlerinin kullanımını amaçlayan devletler tarafından 1500-1800 yıllarında kurulmuş olan şirketler olduğu ve tarihsel gelişim açısından daha 1800 - 1875 yıllarından beri çok uluslu şirketlerin oluşumu için gereken altyapının gelişmesi için küreselleşme sisteminin başlatıldığı iddia edilmektedir.

Küresel ÇUŞ' ların tanımı ve gelişimi ile ilgili değişik yorumlardan sonra sahip olmaları gereken özellikler aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Doğan. 2002, 36).

- “Çok uluslu şirketler en az birden fazla ülkede faaliyet göstermektedir.
- Güçlü bir sermaye yapıları bulunmaktadır.
- Kitle üretimi yoğundur.
- Çok uluslu şirketler yeni ve ileri teknolojiye sahiptirler. Araştırma geliştirme faaliyetleri gelişmiştir.
- Çok uluslu şirketler diğer ülkelerde bulunan bağlı şube ve şirketlerinin koordinasyonunu sağlayan girişimlerdir.
- Küresel şirket olarak kabul edilebilmek için küresel çapta ticari faaliyet göstermeleri gerekmektedir çünkü bu sınır dışı faaliyetlerini küresel stratejilerle yürütürler.
- Küresel şirketlerin hem ait oldukları ülke içinde hem de ticari bağlantıları olan ülke ve bölgeleri kapsayan doğru planlanmış bir dağıtım sistemi bulunmalıdır.
- Küresel işletmeler kendi ülkelerinde ve ticaret yapılan ülkelerde dengeli bir örgütlenme ile küresel hedeflerini gerçekleştirmelidir.”

Çok uluslu şirketler tarafından oluşturulan küresel ticaret politikaları da, bir taraftan buldukları ülkelerin koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlara diğer taraftan faaliyetleri ile yarattıkları gözlemlenen etkilere göre düzenlenmektedir.

2.3. Çok Uluslu Şirketlerin Politikaları

Küreselleşme ile birlikte çok uluslu şirketlerin değişen ekonomik kuralları arasında, daha önceki yıllarda görülen tek ürün politikasının sona ermesi ve çok sayıda ürün imalatına ve satışına dayalı yeni bir politika izlenmesi başta gelmektedir. Bu süreçte en fazla dikkat çeken üretim, satış ve personel yönetimi ilgili değişik politikaları aşağıdaki gibidir;

- “Yabancı şirketlerin kendi ülkelerinde ürettikleri malları diğer ülkelerde pazarlaması,
- Kendi ürünlerini diğer ülkelerde kurulan fabrikalarında daha düşük işçilik ve vergi oranlarında üretmek suretiyle maliyetlerini düşürmeleri,
- Yatırım yapılan ülkeye özgün bazı ürünlerini veya bu ülkenin bazı doğal kaynaklarından elde ettikleri ürünleri pazarlayarak ticaret limitlerini yükseltmeleri,
- Yatırım yapılan ülkeler ile çok uluslu şirketler arasında, didilen ülkedeki düşük istihdam oranlarının yükseltilmesi veya yüksek işsizlik oranlarının azaltılması gibi ülke çıkarlarının sağlanmasına karşılık tanınan bazı haklar ile şirketlerin kar oranlarının yükseltilmesinin sağlandığı çok taraflı anlaşmalar yapılması,
- İşletme organizasyonunda bulunanların küresel düşüncülerinin sağlanması ve tüm çalışanların küresel dönüşümün gereklerine göre hazırlanması,
- Çok uluslu şirket çalışanlarının sanki işletmenin sahibi gibi çalışmaları, küresel ticaret alanında işbirliği yapılması ve sorumlulukların paylaşılmasının sağlanması,
- Küreselleşme sisteminde işletmelerin hedeflerine ulaşılması için bütün çalışanların katkılarının sağlanması gibi politikalar uygulanmaktadır.”

Özellikle bu yabancı şirketlerin sahip oldukları sermayenin büyüklüğü, teknolojik gelişme ve yönetim tecrübesi gibi farklı özelliklerinden yararlanmak gerektiği önerilmektedir. Ayrıca şirketler tarafından gidilmesi planlanan ülkelerin ekonomik ve yasal düzenlemelerinin tekrar gözden geçirilmesi konusunda ülke yöneticilerinin büyük sorumluluğu olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda az gelişmiş ülke yönetimleri tarafından yabancı yatırımları çekmek amacıyla gösterilen kabullenme politikalarının değiştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu konuda da IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar tarafından hazırlanan paket anlaşmaları çerçevesinde uygun koşulların sağlanması için farklı anlaşma maddeleri getirilmesi ve MAI gibi uluslararası ticaret anlaşmalarında tek taraflı bazı maddelerin yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.

Çok uluslu şirket politikaları açısından bakıldığı zaman ticari faaliyetleri için buldukları ülkelerin farklı koşulları nedeniyle karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik geliştirilmesi beklenen bazı sınırlamalardan söz edilmektedir. Örneğin, ülkelerinde yatırım yapan küresel şirketler tarafından yaratılan etkileri yaşamaya başlayan ülkeler, bu büyük işletmelerin faaliyetlerini kontrol etmek ve kendi ülkelerinin ekonomik ve sosyal dengelerini korumak amacıyla sınırlamalar yapmaya başlamışlardır. Aslında 1980’li yıllara kadar, uluslararası ticaret şirketlerinin yaratacağı faydalı veya zararlı etkiler hakkında her konu önemle hesaplanırken ve birçok alanlarda girişleri yasaklanırken küreselleşme sistemi koşullarında bu denetimlerin tamamen azaldığı işaret edilmektedir (Kazgan, 1997, s.30). Ancak, olası sınırlamaların şirketlerin her zaman karşılaşılabileceği bir risk olacağı da düşünülmektedir. Bu risk unsurları bazen ülkenin ulusal mevzuatından bazen de uluslararası mevzuat veya

yaptırımlardan kaynaklanacağı nedeniyle keyfi uygulamalar hariç, kaynaklarının yasal olması gerekeceği görülmektedir.

2.4. Çok Uluslu Şirketlerin Karşılaştığı Sınırlamalar

Çokuluslu şirketlerin ticaret amacıyla gittiği ülkelerde karşılaştığı sınırlamalar, faaliyetleri veya işgücü tedariki ile ilgili olmak üzere iki alanda görülmektedir. Faaliyetleri ile ilgili sınırlamaların nedenleri arasında bu şirketler tarafından sadece uluslararası ticaret dolaşımında artışlar yaratılmasından ziyade aynı zamanda gidilen ülkelerin milli bağımsızlıkları açısından da bir tehdit unsuru oluşturmaları endişesi en önemli nedenlerdir (Vernon. a.g.e. 26). Sahip oldukları ekonomik güç bu şirketlerin aynı zamanda siyasi güç sahibi olmasına yol açmaktadır ve bu güçleri hükümetlerin kararları üzerinde etkili olabilme gücü olarak sayılabilmektedir.

Bu nedenlerden dolayı, çok uluslu şirketlerin artan üstünlüğü karşısında bazı uluslararası çapta denetim kararları alınmıştır. Örneğin Avrupa Birliği Komisyonu tarafından alınan yeniden gözden geçirme kararları aşağıdaki özellikleri taşıyan firmalar hakkındadır (Scaper. 1992, 421-427);

- “Satışlarının üçte birinden fazlası kendi ülkesinde olmayan işletmeler,
- Küresel boyutta satışları 5 trilyon dolardan fazla olan işletmeler ve
- Avrupa Birliği dahilindeki satışları 250 milyon ECU’ dan fazla olan işletmeler.
- Ayrıca, 1970’li yıllardan 1980’ li yıllara kadar ev sahibi ülkeler tarafından çok uluslu şirket yatırımlarına getirilen sınırlamalar aşağıdaki koşullardadır (Kazgan. 1992, 11)
- Başta hizmetler sektörü olmak üzere birçok sanayi işkollarında yatırım izni verilmemektedir,
- Bazı işkollarında yerli işletmeler ile ortaklık şartı istenmektedir,
- Çok uluslu işletmelerin yatırımlarına ancak yeni bir teknoloji getirilmesi durumunda faaliyet gösterme izni verilmektedir,
- Çok uluslu şirketlerin teknolojilerinin ev sahibi ülkenin politikalarının değişiminde önemli rolü olması önemli bir risk olarak görülmektedir,
- Çok uluslu şirketler tarafından ev sahibi ülkeye ait olan yerel kaynakların kullanılması ile ilgili sınırlamalar getirilmektedir,
- Ticari yatırım faaliyetlerinin yapıldığı ev sahibi ülkede elde edilen karların ülke dışına çıkarılması konusunda bu kar transferlerinin ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yaratması ihtimali nedeniyle çok uluslu şirketlerin kar transferlerini sınırlandırıcı düzenlemeler getirilmesi ve karları dışarıya transfere etmek yerine yeniden ev sahibi ülkede yatırıma yönlentmeleri istenmektedir,
- Çokuluslu şirketler, işgücü tedariki konusunda yönetim kadrosundakilerin ve iş görenlerin uyruğu ile ilgili birtakım sınırlamalara tabi tutulmaktadır,
- Bazı ev sahibi ülkelerin kanunlarında, nitelikli ve yüksek düzeydeki görevlerin yalnızca kendi vatandaşlarına verilebileceğine dair hükümler bulunmaktadır.
- Yabancı bir ülkede çalışabilmek için genellikle o ülkenin resmi makamlarından çalışma izni almak gerekmektedir.
- Ev sahibi ülkeler köken ülke veya üçüncü ülkelere temin edilecek çalışanlara çalışma izni vermeyebilmektedir.

- Çok uluslu şirketlerinin faaliyetlerinin ev sahibi ülkede çevre kirliliği yaratması gibi konularda aşırı titizlik gösterilmektedir.
- Bu sınırlamaların yatırım esnasında olmadığı halde daha sonra uygulanması riski her zaman bulunmaktadır ve gelişmiş ülkelere ait şirketlerin faaliyetleri üzerinde oldukça olumsuz etkiler yaratmaktaydı.”

Küreselleşme sistemi koşullarında artan serbest ticaret ortamında eskiden uygulanan sınırlamalar nedeniyle çok uluslu şirketlerin karşılaştığı sorunlar büyük ölçüde azalmıştır ve daha ziyade gelişmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirilen yabancı yatırımlarla ilgili çok taraflı anlaşmalarla uygulanabilmektedir. Aynı süreçte az gelişmiş ülkelerin yönetimindekiler tarafından ve ülkelerinin eskiden beri devam eden enflasyon, dış borç veya işsizlik gibi diğer ekonomik sorunlarını azaltmak amacıyla çok uluslu şirketlerin yatırımlarına gereğinden fazla bazı avantajlar sağlanması nedeniyle çok uluslu şirketler üretim yatırımları için bu ülkeleri tercih etmektedir. Ancak az gelişmiş ülkelerin ekonomik gücü yeterli olmadığı için küreselleşme sistemine katılımları mümkün olmadığından ekonomik sorunlarının çözümlenememiş olmasından dolayı küreselleşme sistemi sorumlu tutulmaktadır.

2.5. Çok Uluslu Şirketlerin Etkileri

Küreselleşme sürecinde çok uluslu şirket faaliyetlerinin yoğun olduğu alanlarda karşılaşılan etkilerin aslında küreselleşme sisteminin getirdiği olanaklarla artan çok uluslu şirket faaliyetlerinden mi yoksa ülkelerde yaşanan farklı krizler nedeniyle mi oluştuğu hakkında yaratılan tartışmalarda da görüş birliği bulunmadığı görülmektedir. Çok uluslu şirketler tarafından yaratıldığı etkilerin en fazla yaşandığı alanlar;

- Endüstri ilişkileri,
- Ulus devletin işlevlerini değiştirici etkisi,
- Küreselleşme sürecinde çokuluslu şirketlerin egemenliği sorunu,
- Yatırıma etkisi,
- Uluslararası ilişkilere etkileri,
- Ödemeler dengesine etkisi,
- Yabancı sermaye hareketlerinin etkileri,
- Yatırım yapılan ülke üzerindeki etkiler,
- Yatırımı gerçekleştiren ülke açısından etkiler,
- İstihdama etkileridir.

Çok uluslu şirketlerin ülkeler arasındaki endüstri ilişkileri üzerindeki etkileri ülkelere göre değişmekle birlikte şirket merkezinin kontrolünde olan ÇUŞ' ların diğer ülkelerde bulunan şubeleri ile endüstri ilişkileri merkez tarafından yönlendirmektedir ve bu nedenle endüstri ilişkileri standartlaştırılmaktadır. Örneğin değişik Avrupa ülkelerinde yaptıkları yatırımlarda aynı düzenlemelerin uygulanmasına dikkat edilmesine çalışmışlardır ve bu amaçla yönetim ile çalışanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen anlaşmalar veya danışmanlık programları uygulamışlardır. Küreselleşme sistemi sayesinde uluslararası ticari faaliyetlerin önündeki engellerin ve doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili sınırlamaların azaltılması ile aynı zamanda yeni teknolojik olanaklarla birlikte ulaşım ve iletişim gibi maliyetlerin düşmesi nedenleriyle küresel işletmeler hangi ürünlerin nerede üretilmesi ve satılması hakkındaki tercihlerini esnekletirmiştir. Sınırları genişleyen uluslararası faaliyetler ile hızla çoğalan şirketler ve artan küresel rekabet ortamına katılmaya çalışan gelişmekte olan ülkeler tarafından ulus devlet işlevleri daha az etkili bir hale getirilmektedir. Ulus devletlerin de yeni ticaret koşullarına uyum sağlamak amacıyla bazı katı kurallarını halen devam ettirmekle birlikte bazı sınırlayıcı yasal düzenlemelerini de oldukça azaltmış olduğu görülmektedir. Şirketlerin çok uluslu olmasının önceki ulus devlet politikalarının gücünü zayıflatmış olduğu kabul edilmektedir. Küreselleşme

nedeniyle serbest piyasa ortamında piyasaya egemen olanların toplumsal yaşama da hakim olmaları sonucu ekonomik gücü olanların dünyanın yönetilmesinde de söz sahibi olmaları gibi bir durum ortaya çıkmıştır ve küreselleşme sürecini büyük ölçüde yürütenler çok uluslu şirketler olmuştur. Bu şirketler, üretim ve dağıtım yeri konularında esneklik yaratarak dünya toplam ticaretinin önemli bir bölümünü de gerçekleştirmektedir. Bir açıdan teknolojik gelişmeleri denetlemektedir ve artık dünyanın hangi yörelerinin yeni teknolojiye sahip olarak gelişeceğini de belirlemektedirler. Çok uluslu şirketlerin küreselleşme sistemi süresince artan gücü artık uluslararası sermayenin hegemonik gücü anlamındadır ve bu gücün ülkeleri aşan bir biçimde gelişmesi söz konusudur. Ekonomik olarak uluslararası sermayenin egemenliği, ekonomik verimliliğin önemli bir ölçü olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Küreselleşme sürecinin ilk yıllarında ekonomik gücü yüksek olan gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilen yabancı yatırım faaliyetlerinin daha yüksek miktarlarda olması nedeniyle, yabancı sermaye hareketlerinin etkileri önce gelişmiş ülke ekonomilerinde yaşanmaya başlamıştır. Daha sonra gelişmekte olan ülkeler tarafından katılımın artmasıyla birlikte yabancı sermaye hareketlerinin bu ülkelerde teşvik edilmesinin önemli nedenleri arasında başta ekonomik büyümeye yardımcı olması dışında, ülkelerde yaşanan ekonomik sorunların azaltılmasına yönelik olarak çözümler sağlanmasının beklenmesidir. Örneğin yeni iş imkanları yaratılması ile bu ülkelerdeki yoğun istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmasının beklendiği görülmektedir (Tuncer. a.g.e. 115). Aslında bazı doğrudan yabancı sermaye yatırımları gidilen ülkedeki işgücünün daha ucuz olmasından veya değişik kaynaklarından yararlanmak amacıyla yapılmaktadır. Gidilen ülkenin ekonomik gücünün farklılığı ve yabancı yatırımların artmasından sağlanacak beklentileri farklı olacağından çok uluslu şirketler ile yapılan anlaşmalar kapsamında sağlanan avantajlar da farklı olmaktadır. Çok uluslu şirketlerin gelirlerini arttırmaya ve maliyetleri azaltmaya yönelik politikalar izlemeleri, yatırım yapılan ülkelerin gelişmiş, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler grubunda olmasına göre farklı etkilerin yaşanmasına yol açmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların ülkeler üzerinde genellikle yatırım yapma etkisi yarattığı görülmekle birlikte küreselleşme sistemi nedeniyle doğrudan yatırım faaliyetlerinin en üst düzeyde gerçekleşmeye başlamasıyla bu süreçte çok yoğun bir biçimde yatırımların artma etkisi oluşmuştur. Başlangıçta küreselleşme sistemine katılım konusunda endişeli davranan ülkeler ya da ekonomik gücü olmaması nedeniyle sürece katılım olanağı bulamayan az gelişmiş ülkeler tarafından doğrudan yabancı yatırım faaliyetlerine karşı daha olumlu bir bakış açısı gelişmiştir. Özellikle 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren doğu Asya ülkeleri tarafından yabancı yatırımlar yoğun bir biçimde arttırılmıştır ve sonuç olarak küresel sürecinin en kısa sürede hızla büyüyen uygulamalarının başında bu yatırımlar gelmeye başlamıştır. Dünyada 2000'li yıllarda ortaya çıkan ve kısa sürede yaygınlaşarak küresel çapta yaygınlaşan finansal krizlerin etkisiyle doğrudan yabancı yatırım faaliyetlerinde azalma oluşmasına rağmen kısa süre içinde yeniden artış eğilimi başlamasının sağlanmasında, gelişmekte olan ülkeler üzerinde küresel krizlerin olumsuz yansımalarının çok az olmasının önemli bir etkisi bulunduğu gösterilmektedir.

Küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketler tarafından istihdam konusunda yaratılan etkiler nedeniyle karşılaşılan değişimler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Yabancı sermaye yatırımları istihdamı genellikle dolaylı veya dolaysız yoldan etkilemektedir ancak gelişmiş ülkeler için geçerli olabilen bu bulgu gelişmekte olan ülkeler için her zaman mümkün olmamaktadır. Ancak yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla elde edilen sayesinde artan gelirler ile yeni iş alanları yaratılması ülkede istihdama yararlı olabileceği düşünülmektedir (Algan. 2018, 101). Çok uluslu şirketlerin yabancı sermaye faaliyetleri gerçekleştirdiği ülkeler konusundaki tercihleri bu ülkelerin uluslararası ilişkilerinde olumlu etkiler ve kolaylıklar sağlanmasına yol açmaktadır. Örneğin Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na katılma konusundaki yoğun girişimleri ile aslında yabancı sermaye hareketlerinin de

kolaylaştırılmasına çalışılmaktadır. Çok uluslu şirketlerin yatırımlarının Avrupa Birliği ile bütünleşmeye katkı sağlayacağı, AB'ne üyelik sağlanması halinde ülkenin farklı alanlarda ekonomik faaliyetler göstermesinin, küresel rekabet ortamına katılımının, üretim düzeylerinin ve teknolojik olanakların artırılmasının sağlanacağı öngörülmektedir (Akdiş. 2012, 74-75). Çok uluslu şirketler vasıtasıyla dünya ticaretinde faaliyetleri artan yabancı sermayenin aynı zamanda döviz girişi de sağlaması sonucu girdiği ülkenin ödemeler dengesini olumlu etkilemesi beklenmektedir ancak bunun sürekli olabilmesi için gelen yabancı sermayenin uzun vadeli olması gerektiği düşünülmektedir. Aksi halde yatırımların ithalata bağlı olması ve bu yatırımlardan elde edilen gelirlerin ülke dışına transfer edilmesi sonucu transfer edilen miktarın getirilen sermayeden fazla olması halinde ise olumsuz etkiler yaratılacağı düşünülmektedir (Algan. a.g.e.. 100). Çünkü cari işlemler alanında ihracat kalemlerinin yabancı sermaye yatırımlarından değişik şekilde etkileneceği ve karşılaşılan gümrük engelleri veya kotaların uygulandığı ülkelere yapılan yatırımların genellikle ülke içindeki ürün piyasalarından olması nedeniyle ihracat düzeylerinin düşmesine yol açacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan herhangi bir alanda yabancı sermaye kuruluşlarının faaliyet göstermesi ile yerli müteşebbislerin bu alana girebilmesinin zorlaşması veya bir yabancı sermaye kuruluşunun daha önce hiç ithal edilmeyen bir malı örneğin Türkiye'de üretmeye başlaması ve çeşitli yollarla bu mala karşı bir iç talep yaratması mümkün olmaktadır (Yased. 2018, 31). Yatırım yapılan ülke ve yatırımı gerçekleştiren ülke açısından da çok uluslu şirket yatırımlarının etkileri farklı olmaktadır. Örneğin gelişmekte olan ülkelere gelen yabancı sermayenin, ülkenin borç riskini azaltmak, çağdaş teknolojiyi getirmek ve ihracat olanaklarını arttırmak gibi yararlı etkileri bulunmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkelerde istihdam olanaklarının artırılması amacıyla açılmış olan çok sayıda yeni işyerlerinin çok uluslu şirketlere devredilmesi tercih edilmektedir ancak gelişmekte olan ülkelerde istihdamın artırılması amacıyla daha ziyade insan gücünün kullanıldığı üretimin artırılması tercih edilmektedir. Küreselleşme sürecinden önceki yıllarda daha önceki ekonomik sistemler ile hiç karşılaşmamış olan diğer bir konu ise yatırım yapan şirketlerin kazançlarını başka ülkelere transfer etmesi gibi değişik bir uygulama bu sürecin önemli etkileri arasında değerlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapan teşebbüsleri en çok ilgilendiren konuların başında, kar ve diğer kazançların transferi konusu gelmektedir ve bu alandaki mevzuatın şirketlerin yatırım kararlarını büyük ölçüde etkilemekte olduğu görülmektedir. Yatırım yapılan ülkelerde çok yüksek karlarla çalışan yabancı sermaye yatırımcılarının yaptıkları kar transferleri ile yatırımın ilk yapıldığı zamanda kullanılan sermayelerini kar olarak geri almaları hakkında bazı ülkelerde kar transferine sınırlama konmasına karşılık, birçok ülkede ise kar transferleri belli şartlara bağlanmıştır (Tuncer. 2006, 124; Uras. 2006, 70). Yatırım alan ve yatırım yapan ülkeler arasında bu konuda pazarlıklar devam etmektedir ancak günümüzde her iki tarafın karşılıklı çıkar dengesini devam ettirmeyi veya ilişkiyi kesmeyi tercih etmeleri biçiminde uygulanmaktadır.

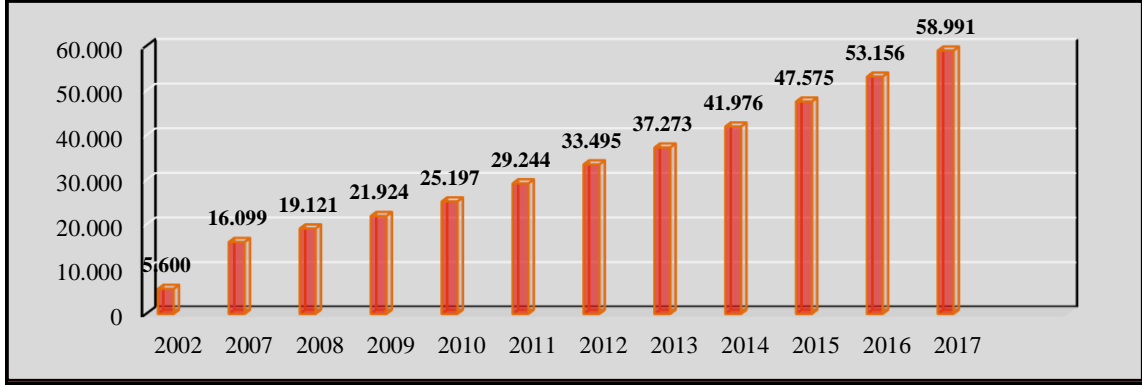
3. TÜRKİYE'DE ÇOK ULUSLU ŞİRKET FAALİYETLERİ

Türkiye başlangıçta küreselleşme sürecinin olası risklerine karşı tedbirli olmak ve bu ekonomi sisteminin uluslararası ticaret uygulamalarına karşı güven duyulmaması gibi nedenlerle katılım konusunda çekimser kalmıştır ancak sonraki yıllarda özellikle doğrudan yabancı sermaye faaliyetlerine daha uyum sağlayıcı politikaların uygulanması sürecine girildiği görülmektedir. Küreselleşen dünya ekonomisi sistemiyle sağlanacak olanaklardan yararlanma amacıyla ilerideki yıllarda daha olumlu gelişmeler sağlanacağı inancı yaratılmıştır ve Türkiye 2000'li yıllardan itibaren başarılı bir performans göstermeye başlamıştır. Türkiye'nin çok uluslu şirket yatırımlarının artırılması etkisiyle hem global dünya ekonomisi piyasasında önemli bir yer elde edilmesi hem de ekonomik büyüme sağlanması ile küreselleşme sürecindeki en başarılı olduğu düşünülen ülkeler arasında gösterildiği görülmektedir. Çok uluslu şirketler, üretim maliyetinin düşük olduğu, vergi oranlarının rekabet avantajı sağladığı ve henüz

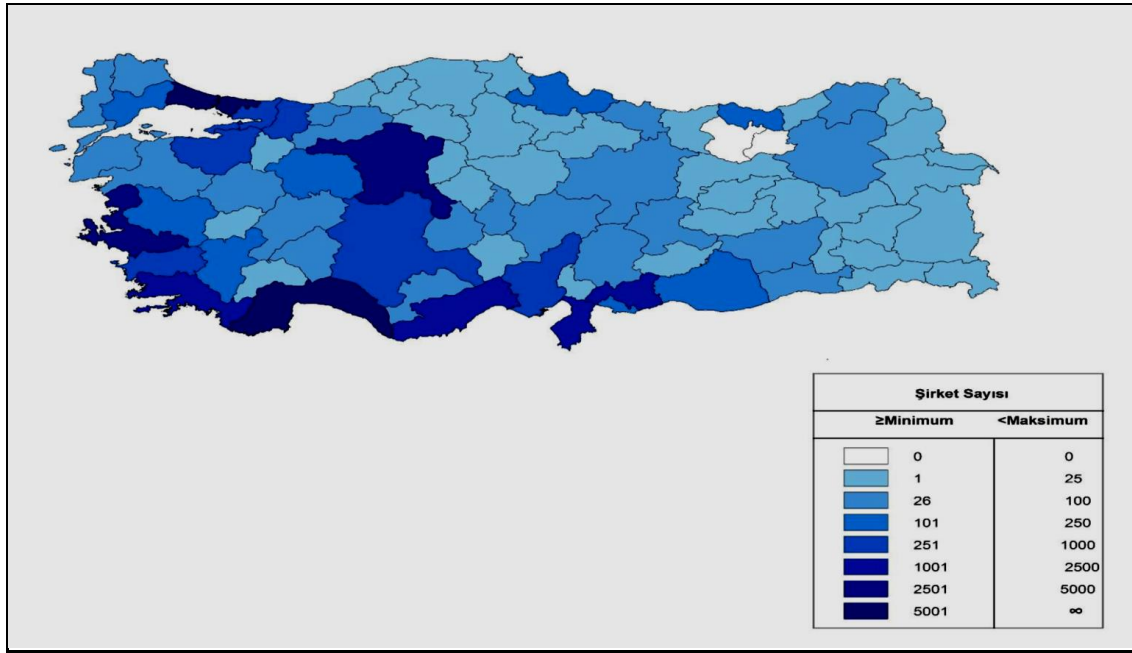
gelişmemiş ulusal piyasaların bulunduğu ülkelerde temsilcilikler açmaktadır ve Türkiye gibi ülkeler de yabancı sermaye girişini arttırmak ve bu sayede az gelişen bölgelerde istihdamı arttırmak amacıyla vergi kolaylıkları sağlamak ve işçi maliyetlerini düşürücü önlemler almaktadır. Türkiye’de küreselleşme sistemi sürecindeki faaliyetlere katılım konusunda 2005 yılından sonra uygulanan uyum politikaları ile uluslararası yatırımlarda artış yaşanmasından sonra 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizin etkilerinin özellikle Avrupa Birliği ülkeleri üzerine çökmesi nedeniyle bu yatırımlarda azalma yaşanmıştır.

Küresel sistemin etkisiyle yatırımların artırılması sonucu Türkiye’nin ekonomik büyüme göstermesi, dış borçların azalması, enflasyonun düşmeye başlaması, dış ticaretin düzeltilmesi gibi olumlu etkiler yaşanmıştır. Buna karşılık dünyada ortaya çıkan ekonomik krizin kısa sürede küresel çapta yaygınlaşması sonucu doğrudan yabancı yatırımlarda düşüş eğilimi kendini göstermiştir. Bu süreçten kısa sürede çıkabilmek amacıyla ileriye yönelik olarak Türkiye’de sadece Marmara Bölgesinde değil diğer bölgelerde de yeni kalkınma politikaları ile yabancı yatırımları çekmek için düzenlemeler yapılmıştır (YASED, 2019);

Şekil 1- Türkiye’de Uluslararası Sermayeli Şirketler 2002 - 2019

Başta Karadeniz bölgesi olmak üzere Doğu Anadolu’nun bazı bölgelerinde de uluslararası yatırımların artırılmasına yönelik koşulların sağlanması konusunda önemli gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Diğer önemli bir gelişme olarak önceki yıllarda uluslu şirketlerin yatırım faaliyetlerini arttırmak amacıyla yapılan ülkeler arası işbirliği anlaşmalarıyla sağlanması taahhüt edilen avantajların azaltıldığı ve bu anlaşmaların sayısının gün geçtikçe arttırıldığı görülmektedir. Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım girişleri 1995-2004 yılları arasında ortalama 1.4 milyar \$ gibi düşük bir miktarda olmakla birlikte, 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren artış gösterilerek 2006 yılında 20,2 milyar \$ ve 2007 yılında 22 milyar \$ DYY gerçekleştirilmiştir. ABD’ de başlayan Mortgage finansal kredi krizinin kısa sürede hızla yaygınlaşarak etkilerinin gelişmekte olan ülkelerde hissedilmeye başlayan 2008 küresel krizi nedeniyle 2007 yılına göre %18 düşüş ile sınırlı kalan DYY girişleri 2009 yılında krizin etkilerinin daha derinden yansması sonucu % 58 oranında düşüş yaşanmıştır. 2011’ den sonra yeniden yükselme eğilimi başlatılmıştır (Yased. 2019, 14). Türkiye’deki uluslararası sermayeli şirketlerin sayısı 2002 yılında 5.600 iken, 2017 yılı sonunda 58.400’e ulaşmıştır (Ticaret Bak. 2017, 19). Uluslararası sermayeli şirket sayısında; 2014 ve 2015 yıllarında %24,3 ve %19,2 oranlarında artış bulunmaktadır. 2016 yılında bir önceki yıl ile aynı sayıda yabancı sermayeli şirket kuruluşu gerçekleştirilmiş ve 2017 yılında son beş yıldaki en yüksek seviyeye ulaşılmıştır.

Şekil 2. Türkiye’de Uluslararası Sermayeli Şirketlerin İllere Göre Dağılımı (1954-2017)

2017 yılı sonu itibarıyla Türkiye’deki 58.991 adet uluslararası sermayeli şirketin 22.327 adedi toptan ve perakende ticaret sektöründe faaliyet göstermektedir. 9.587 adedi gayrimenkul kiralama ve 7.016 adedi de imalat sektörlerinde faaliyette bulunduğu görülmektedir. 2012 ve 2017 yılları arasındaki toplam şirket sayılarında, toptan ve perakende ticaret sektöründe %103 oranında bir artış yaşanmıştır, %85 ile ulaştırma - haberleşme - depolama sektöründe ve %79 gayrimenkul kiralama sektöründe artış bulunmaktadır (S.T.B. 2017, 19-25).

4. DÜNYADA ÇOK ULUSLU ŞİRKET FAALİYETLERİ

Dünyada küreselleşme sisteminin sağladığı ticaret kolaylıklarını en kısa sürede faaliyetlerine uyarlayarak üretimlerini ve dolayısıyla karlarını büyük ölçüde arttırarak dünya ekonomisinde önemli bir yer aldıkları görülen çok uluslu şirketlerin artık hegemonik bir güç haline geleceği görüşleri artmaktadır. Bir grup ekonomistler tarafından ise bu devasa işletmelerin 90’lı yıllardan itibaren en fazla gelir elde eden küresel mali dinamikler olarak başarılı bir performans göstermelerine rağmen aynı durumun gelecekte devam edeceği garantisi bulunmadığı görüşleri açıklanmaktadır. Buna gerekçe olarak ta küreselleşmenin yarattığı hızlı değişimlerle sadece çok büyük küresel işletmelere değil artık her boyuttaki işletmelere çok değişik fırsatlar sunulduğu gösterilmektedir. Küreselleşen dünya ticaretinde, müşterilerin tercihlerindeki değişimler, ürün çeşitlerinin çoğalması, teknolojik gelişmelerle daha fazla ürünlere ulaşılması, nakliye - iletişim - bilgi işlem kolaylıklarıyla küresel ticaret fırsatlarının çeşitlenmesi gibi değişimler aynı kalitede ve daha ucuz ürünler sunan küçük işletmelerin küresel rekabete katılımlarını arttırmaktadır. Bu nedenlerle dünya ticaretinde en küçük oyuncuların bile gücünün artmaya başladığı bir sürecin başladığı işaret edilmektedir. Küreselleşme sistemi ile birlikte ülkeler arası ekonomi bütünleştikçe çok uluslu şirketler kadar en küçük işletmelerin ve girişimlerin de küresel rekabet ortamında yer alması kaçınılmaz olacaktır diye düşünenlerin sayısı artmaktadır. Bu açıdan bakıldığında artık dünyanın ortak kullanımına sunulmuş bulunan teknolojik gelişmeler arasında özellikle internet kullanımının artmasıyla son yıllarda küçük işletmelerin hatta bireylerin dünya ticaretine girmelerine olanak sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu konuda başta on-line satışlar olmak üzere dünyanın herhangi bir

yerindeki müşteriler internet aracılığıyla verilen siparişlerle ve e-mail aracılığıyla dünyanın her yerine ulaşabilmekte, bütün ürünler dünya çapında duyurulmakta ve satılmaktadır.

Küreselleşme sürecinde günden güne çalışma ortamlarını sanal aleme taşıyan şirketler diğer yandan daha az satış eleman çalıştırmaları nedeniyle bu alanda işsizliği arttırmaktadır. Küreselleşme süreci içinde kendilerine yeni pazarlar bulan çok uluslu şirketlerin yapılarını güçlendirmelerinde kitle iletişim araçlarından özellikle de internetten faydalanmalarının ne kadar önem arz ettiği ortadadır. Günümüzde direkt olarak çalışmalarına internet ortamında başlamış şirketler de mevcuttur. Çok uluslu şirketlerin farklı ülkelerde farklı muhasebe uygulamalarıyla karşı karşıya kalmaları nedeniyle bu konuda çok uzun yıllar boyunca uyum sağlama güçlükleri yaşanmıştır. Yatırım amacıyla gidilen ülkelerin farklı muhasebe standartlarına göre ve kendi ana şirketlerine verilmek üzere birbirinden çok farklı bazı finansal raporları hazırlamak zorunda kalmalarına bağlı olarak yaşanan hesaplama güçlüklerine çözüm getirmek amacıyla uluslararası muhasebe standartları konusunda önemli düzenlemeler yapılmıştır. Farklı ülkelerdeki bağlı şirketlerin hazırladıkları finansal tabloların aynı şekil ve içerikte hazırlanması gereği olarak çok uluslu şirketlerin finansal raporlamada karşılaştıkları en önemli sorunlardan olan şekil, içerik ve farklı para birimlerine dönüştürme gibi sorunlar uluslararası muhasebe standartları uygulamasına geçilmesi ile en alt düzeye indirilmiştir. Çok uluslu şirketler açısından küreselleşen muhasebe kuralları önemli bir gelişme olarak görülmektedir.

Şirketler küreselleşen dünyanın şartlarına ayak uydurabildikleri ölçüde varlıklarını sürdürebilmektedirler. Son yıllarda dünyanın en büyük şirketleri sıralamasında önceki yıllarda olduğu gibi sanayi ürünleri üreten büyük şirketler veya büyük bankalar ile petrol şirketleri yerine Wal-Mart veya Amazon gibi dünyanın en çok ciro yapan şirketleri arasında yer alan perakende zinciri kuruluşlar online alışveriş ile de dünya çapında müşterilere ulaşarak daha üst sıralarda yer almaktadır.

Küreselleşme etkisiyle değişen en büyük çok uluslu şirketler sıralamasında şirketlerin Dünyada piyasa değeri ve büyüklükleri açısından yapılan değerlendirmelerde 2018 yılında ilk sıralarda teknolojik ürünler üreten şirketler, iletişim siteleri ve on-line alışveriş mağazalar zinciri olan şirketler yer almaktadır.

Global Justice Now tarafından hazırlanan ve ülkeler ile küresel şirketlerin gelirlerine göre sıralandığı bir raporla, küresel 10 büyük firmanın cirosunun birçok devletten daha büyük olduğu açıklanmaktadır.

En büyük geliri elde eden küresel şirketin 482 milyar \$ ile Walmart olduğu, Shell ve Apple'ın ciroları toplamının 180 yoksul ülkenin gelirinden daha büyük olduğu gösterilmektedir. Sıralamada ilk yüz içinde 63 şirketin veya ilk iki yüz içinde 153 şirketin yer aldığı bilgileriyle küresel şirketlerin artan gücü ortaya konmaktadır (Global Justice Now. 2016).

Şekil 3 – Dünyada ÇUŞ'lerin Ülkelere Göre Dağılımı (2016)

Dünyada ÇUŞ'lerin ülkelere göre dağılımında 2016 yılında ABD'de 540 çok uluslu şirket bulunmaktadır. Çin 200, Birleşik Krallık 92, Kanada 53, Almanya 50 ve Türkiye ise 11 çok uluslu şirkete sahiptir. Haritada gösterildiği gibi ABD dünyada 500'den fazla çok uluslu şirkete sahip olan bir ülkedir ve Çin ise çok uluslu şirket sayısı 101-500 arasında olan grupta yer almaktadır. Afrika kıtasının dört ülkesi dışında (Mısır, Fas ve Nijerya 1-5 arası grupta ile Güney Afrika 11-20 arası grupta) geri kalan bölgelerin tamamının çok uluslu şirket sahibi olmadığı görülmektedir. Ülkelerde ÇUŞ sayısı çok olsa da toplam gelir açısından bu şirketlerin ilk sıralarda yer almadığı görülmektedir. Bu yüzden aşağıdaki tabloda küreselleşme sürecinde dünyada en çok gelir elde eden şirketler sıralaması değişimleri gösterilmiştir (Fortune 500).

Tablo 1- Dünyadaki En Büyük Şirketlerin Gelirleri (milyar\$)

	Şirket	Sektör	1996	2000	2005	2010	2016	2017	2018
1	Wall-Mart	Perakende	93,6	166,8	287,9	408,2	482,1	485,8	500,3
2	Exxon Mobil	Petrol	110,0	163,8	270,7	284,6	246,2	205,0	244,3
3	Berkshire Hathaway	Yatırım					223,6	223,6	242,1
4	Apple	Teknoloji					233,7	215,6	229,2
5	United Health Group	Sağlık					157,1	184,8	201,1
6	McKesson	Sağlık					181,2	198,5	198,5
7	CVS Health	Sağlık					153,2	177,5	184,7
8	Amazon	Perakende							177,9
9	AT&T	Teknoloji	79,6	62,3			146,8	163,8	160,5
10	General Motors	Otomobil	168,8	189,0	193,5		152,3	166,4	157,3
11	Ford Motor	Otomobil	137,1	162,5	172,2		149,5	151,8	
12	State Grid	Elektrik				184,5			
13	Royal Dutch Shell	Petrokimya			268,6	285,1			
14	Toyota Motor	Otomobil			172,6	204,1			
15	BP	Akaryakıt			285,0	246,1			
16	Daimler Chrysler	Otomobil	53,1		176,6				
17	General Electric	Enerji-Tekn.	70,0	111,6	152,8				
18	Total S.A.	Akaryakıt			152,6				
19	Japan Post Hold.	Lojistik-Banka				202,1			
20	China Petrochemical	Petrokimya				187,5			

5. SONUÇ

Dünyada küreselleşme sürecinde en fazla dikkat çeken doğrudan yabancı yatırım faaliyetleri ve buna bağlı olarak gelişen çok uluslu şirketlerin gelirlerinde önemli ölçüde artış olduğu hatta birçok ülkeden daha fazla gelir elde eden şirketler bulunduğu görülmüştür. Aynı zamanda teknolojik icatların da etkisiyle performansları artmış olduğu için hegemonik güç olacakları ihtimali hakkında görüşler artmıştır. Ancak başta dünyada yaşanan küresel krizin olumsuz etkileri olmak üzere, daha küçük işletmeler ile küçük çaptaki girişimcilerin internet aracılığıyla faaliyetlerini arttırarak rekabet ortamına katılımları gibi değişimler sonucu dünya pazarındaki ticaret olanaklarının paylaşımındaki oranların değişmekte olduğu görülmüştür. Gelecekte sadece gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler değil aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler ve küçük işletmeler tarafından başarılı sonuçların elde edilmesi süreci başlatılmıştır. Diğer bir açıdan dünyadaki en fazla çok uluslu şirkete sahip ülkeler sıralamasında ilk sıralarda ABD ve Çin yer almaktadır. Afrika bölgesinde ise çok uluslu şirkete sahip ülke bulunmamaktadır. Dünyada en yüksek gelir elde eden çok uluslu şirketler sıralamasında elektronik ticaret ve ileri teknoloji ürünleri ticareti yapan küresel çapta faaliyet gösteren şirketler ilk sıralardadır. Türkiye’de küreselleşme sürecine katılım nedeniyle daha olumlu sonuçlar elde edilmesine ve diğer ülkelerle ticari faaliyetlerin arttırılmasına yönelik yapıcı çalışmalar artmıştır. Önceden bir tarım ülkesi olan Türkiye’nin bu alandaki faaliyetlerinin azaltılması sonucu karşılaşılan üretim yoksunluğuna dayalı sorunların çözümüne yönelik ekonomik kararlar alınması ve çalışma planları doğrultusunda ekonomik büyüme başlatılmıştır. Ayrıca hizmetler sektöründe turizmin son yıllarda yabancı sermayenin ilgi gösterdiği sektörlerden biri olması ve bu alanda oldukça önemli olanaklara sahip olunması nedeniyle Türkiye’nin coğrafi ve kültürel özelliklerini kullanıma açarak tanıtım, organizasyon ve çevresel faktörlerin geliştirilmesine yönelik çalışmaların hızlandırılması ile ülke gelirlerinin arttırılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- AKDİŞ, M. (2012), *Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/Ysermaye.htm>
- ALGAN, N. (2005). Kirlilikten Ulusal Güvenliğe, *Yeşil Ufuklar*, 1(1), Ocak.
- ALPAR, C. (1980), *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- ÇAPRAZ İ. ve DEMİRCİOĞLU, İ. (2003), *Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları*, İstanbul: İTO Yayınları. No:2003/14.
- DANIELS, J. D. and RADEBAUGH, L.H. (1998), *International Business: Environments and operations*, Addison Wesley (8th ed.), Massachusetts.
- DOĞAN, M. (2002), *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- DÜNDAR, E. (2019), *Uluslararası Ticaret Hukukunda Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler İncelemesi*, Derin Yayınları.
- KUTAL, G. (1982), *Endüstri İlişkileri Açısından Çok Uluslu Şirketler*, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları.
- LILIENTHAL, D. E. (1985), *Management of the multinational corporation. Management and corporations*, eds. M ANSHEN and G. L. BACH, New York: McGraw - Hill Book Company.
- MCDONALD, J. G. and PARKER, H. (1962), *Creating a strategy for international growth, International Enterprise*, New York: McKinsey Co. Inc.
- PHATAK, A. V. (1974), *Managing Multinational Corporations*, New York: Praeger Publishers.
- SCAPER, A. (1992), *The european community and multinational enterprises: lessons in the social control of industry*”, *Journal of Economic Issues*, 26(2), June: 421-427.
- RONEN, S. (1996), *Comparative and Multinational Management*, Canada: Wiley Series in International Business.
- TUNCER, H. (2006), *Küresel Diplomasi*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- TÜMER, M. (1998), *Çok Uluslu İşletmelerde Kültürün Yöneticiler Üzerine Olan Etkileri, Human Resources*, Ekim-Kasım-Aralık 98
- URAS, G. (1979), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: İktisadi Yayınlar.
- VERNON, R. (1968), *Economic sovereignty at bay, Foreign Affairs*, 7(1), October.
- VERNON, R. (1995), *Seeds of conflict, Harvard International Review*, 17(3), Summer
- YASED. (2010 ve 2011) UDY Raporları. <http://www.unctad.edu.tr> , 20.06.2012.
- YÜKSEL, Ö. (1999), *Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*, Ankara: Gazi Büro Kitabevi.

